

Research paper/Оригинальная статья

<https://doi.org/10.51176/1997-9967-2021-4-62-75>

MPHTI 06.71.07

JEL Q13, Q02, F40



Export Priorities of Agro-Industrial Complex West-Kazakhstan Region

Aizhan D. Ibyzanova¹, Elvira A. Rustenova¹, Asel K. Dzhakupova^{1*}

*Zhangir Khan West Kazakhstan Agrarian-Technical University, 51 Zhangir Khan Str., 040009,
Uralsk, Kazakhstan*

Abstract

The purpose of this article is to conduct a study of the resource potential and export opportunities of the agro-industrial complex of West Kazakhstan region. Monographic, abstract-logical and economic-statistical methods were used during the research. Based on the principles of classical economic theory, institutional theory, the concepts of export potential of the agro-food complex and food industry of the Republic of Kazakhstan were investigated, and the specifics of its formation were revealed, taking into account the object of research. On the basis of economic and statistical methods, we assessed the trends and prospects of growth of food production and export potential of Kazakhstan's agro-food complex. In addition to some specific methods, the following scientific approaches to the analysis of the problem were used: dialectics, abstraction, deduction, induction, analysis and synthesis. The article provides an analysis of the resource potential of export opportunities of the agro-industrial complex of West Kazakhstan region. The study of exports of agro-industrial complex products for the last 5 years is presented, the emphasis is placed on the problems of non-tariff regulation of exports of agro-industrial complex products of the Republic of Kazakhstan. Results of the study: Based on the analysis of the level of diversification of exports of the RK in the context of aggregated commodity groups, the authors show that the highest concentration of exports is observed in the export of mineral products, and a stable upward trend in diversification is observed in the export of products of animal and plant origin.

Keywords: agricultural, food industry, export, economics, economic development, strategy, practice.

For citation: Ibyzanova, A.D., Rustenova, E.A. & Dzhakupova, A.K. (2021). Export Priorities of Agro-Industrial Complex West-Kazakhstan Region. *Economics: the Strategy and Practice*, 16(4), 62-75, <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2021-4-62-75>

* **Corresponding author: Dzhakupova A.K.** - Master of Economic Sciences; Senior Lecturer at the Higher School of Economics and Audit; Zhangir Khan West Kazakhstan Agrarian-Technical University, 51 Zhangir Khan Str., 040009, Uralsk, Kazakhstan, e-mail: asel-nur-2012@mail.ru.

Conflict of interests: the authors declare that there is no conflict of interest

Financial support: The study was not sponsored (own resources).

The article received: 10.09.2021

The article approved for publication: 10.12. 2021

Date of publication: 30.12.2021

Батыс Қазақстан облысы бойынша агроөнеркәсіптік кешен экспортының басымдықтары

Ибыжанова А.Д.¹, Рустенова Э.А.¹, Джакупова А.К.^{1*}

¹Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті, Жәңгірхан к., 51,
040009 Орал, Қазақстан

Түйін

Мақаланың мақсаты Батыс Қазақстан облысының агроөнеркәсіптік кешенінің ресурстық әлеуетін және экспорттық мүмкіндіктерін зерттеу. Зерттеу барысында монографиялық, абстрактілі-логикалық және экономикалық-статистикалық әдістер қолданылды. Классикалық экономикалық теория, институционалдық теория қағидаттары негізінде ҚР агроазық-түлік кешені мен тамақ өнеркәсібінің экспорттық әлеуетінің тұжырымдамалары зерттелді, зерттеу объектісін ескере отырып, оны қалыптастыру ерекшеліктері анықталды. Экономикалық-статистикалық әдістер негізінде тамақ өнімдері өндірісінің өсу үрдістері мен перспективаларына және қазақстандық агроазық-түлік кешенінің экспорттық әлеуетіне баға берілді. Кейбір нақты әдістерден басқа, мәселені талдауға келесі ғылыми тәсілдер қолданылды: диалектика, абстракция, шегеру, индукция, талдау және синтез. Мақалада Батыс Қазақстан облысының агроөнеркәсіптік кешенінің экспорттық мүмкіндіктерінің ресурстық әлеуетіне талдау келтіріледі. Соңғы 5 жылда АӨК өнімдерінің экспортын зерттеу ұсынылды, ҚР АӨК өнімдерінің экспортын тарифтік емес реттеу мәселелеріне баса назар аударылды, бизнес-ғылым-мемлекет арасындағы байланыстың тиімсіздігінің жүйелік мәселесі деп аталатын мал шаруашылығы саласын инновациялық түрлендірудің негізгі кедергісі анықталды. Зерттеу нәтижелері: авторлар ірілендірілген тауар топтары бөлінісінде ҚР экспортын әртараптандыру деңгейін талдау негізінде экспорттың неғұрлым жоғары шоғырлануы минералдық өнімдер экспортында байқалатынын, сондай-ақ әртараптандырудың тұрақты өрлемелі тренді жануарлар мен өсімдіктерден алынатын өнімдер экспортында байқалатынын көрсетті.

Түйін сөздер: АӨК, тамақ өнеркәсібі, экспорт, экономика, экономикалық даму, стратегия, практика.

Дәйексөз алу үшін: Ибыжанова А.Д., Рустенова Э.А., Джакупова А.К. (2021). Батыс Қазақстан облысы бойынша агроөнеркәсіптік кешен экспортының басымдықтары. Экономика: стратегия және практика, 16(4), 62-75, <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2021-4-62-75>

* **Хат-хабаршы авторы:** Джакупова А.К. - экономика ғылымдарының магистрі, «Экономика және аудит» жоғары мектебінің аға оқытушысы, Жәңгір хан атынағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті, Жәңгірхан к., 51, 040009, Орал қ., Қазақстан; e-mail: asel-nur-2012@mail.ru

Мүдделер қақтығысы: авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Қаржыландыру. Зерттеу демеушілік қолдау көрсеткен жоқ (меншікті ресурстар).

Мақала редакцияға түсті: 10.09.2021

Жариялау туралы шешім қабылданды: 10.12.2021

Жарияланды: 30.12.2021

Приоритеты экспорта агропромышленного комплекса Западно-Казахстанской области

Ибыжанова А.Д.¹, Рустенова Э.А.¹, Джакупова А.К.^{1*}

¹ *Западно-Казахстанский аграрно-технический университет
им. Жангирхана, ул. Джангирхана, 51, 040009, Уральск, Казахстан*

Аннотация

Целью данной статьи провести исследование ресурсного потенциала и экспортных возможностей агропромышленного комплекса Западно-Казахстанской области. В ходе исследования использовались монографические, абстрактно-логические и экономико-статистические методы. На основе принципов классической экономической теории, институциональной теории, исследованы концепции экспортного потенциала агропродовольственного комплекса и пищевой промышленности РК, выявлены особенности его формирования с учетом объекта исследования. На основе экономико-статистических методов дана оценка тенденций и перспектив роста производства продукции пищевой промышленности и экспортного потенциала казахстанского агропродовольственного комплекса. В дополнение к некоторым конкретным методам были использованы следующие научные подходы к анализу проблемы: диалектика, абстракция, дедукция, индукция, анализ и синтез. В статье приводится анализ ресурсного потенциала экспортных возможностей агропромышленного комплекса Западно-Казахстанской области. Представлено исследование экспорта продукции АПК за последние 5 лет, сделан акцент на проблемах нетарифного регулирования экспорта продукции АПК РК., определен ключевой барьер инновационной трансформации отрасли животноводства называемый системной проблемой неэффективности коммуникаций между бизнесом-наукой-государством. Результаты исследования: Авторами на основе анализа уровня диверсификации экспорта РК в разрезе укрупненных товарных групп показано, что наиболее высокая концентрация экспорта наблюдается в экспорте минеральных продуктов, а также стабильный восходящий тренд диверсификации наблюдается в экспорте продукции животного и растительного происхождения.

Ключевые слова: АПК, пищевая промышленность, экспорт, экономика, экономическое развитие, стратегия, практика..

Для цитирования: Ибыжанова А.Д., Рустенова Э.А., Джакупова А. (2021). Приоритеты экспорта агропромышленного комплекса Западно-Казахстанской области. Экономика: стратегия и практика, 16(4), 62-75, <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2021-4-62-75>

* **Корреспондирующий автор:** Джакупова А.К. - магистр экономических наук; старший преподаватель высшей школы «Экономики и аудита»; Западно-Казахстанский аграрно-технический университет им. Жангирхана; ул. Джангирхана, 51, 040009, Уральск, Казахстан; e-mail: asel-nur-2012@mail.ru

Конфликт интересов: авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

Финансирование. Исследование не имело спонсорской поддержки (собственные ресурсы).

Статья поступила в редакцию: 10.09.2021

Принято решение о публикации: 10.12.2021

Опубликовано: 30.12.2021

Кіріспе

Мемлекеттің теңдестірілген экономикалық дамуы оның халқының әл-ауқатының өсуіне алғышарттар жасайды және елдің халықаралық еңбек бөлінісіндегі маңыздылығын арттырады. Мемлекеттің экономикалық дамуы бүкіл экономиканың үдемелі қозғалысының жүйелі әсеріне әкеп соғуы мүмкін тиісті доминанттарға негізделуі тиіс. Шектеулі ресурстарды басқалардың дамуы үшін локомотив бола алатын және Қазақстанның жағдайлары үшін экономиканың аграрлық секторын дамыту басым бағыт болып табылатын салаларға бағыттау қажет. [1] Батыс Қазақстан облысының дамуы Қазақстанның орталық және Оңтүстік облыстарымен салыстырғанда аз дәрежеде табиғи-ресурстық әлеуетті ескере отырып, ауыл шаруашылығы өндірісіне байланысты, алайда облыста ауыл шаруашылығы шикізатын қайта өңдеу үшін елеулі қуаттар шоғырланған. Облыстың шекара маңындағы жағдайы Ресей Федерациясымен сыртқы экономикалық байланыстардың дамуына ықпал етеді, алайда бұл байланыстардың құрылымы өңір экономикасының салалық өндірістік әлеуетін толық көлемде білдірмейді, бұл әлеуетті кірістердің жоғалуына әкеп соғады. Азық-түлік импортының құрылымы барлық жерде ішкі өндірушілер үшін артық бәсекелестік тудырады және валюталық қаражаттың тиімсіз жұмсалыуына әкеледі. Сондықтан облыстың агроөнеркәсіптік кешенінің экспортын арттырудағы басымдықтарды айқындау өңірлік ерекшеліктер мен ұлттық мүдделерді ескере отырып, облыс экономикасының тиімді құрылымын қалыптастыру проблемасын шешуге мүмкіндік береді. [2]

Қазақстанның аграрлық азық-түлік кешенін дамытудың экспортқа бағдарланған стратегиясы Республиканың ішкі нарығын молықтырумен және әлемдік азық-түлік нарықтарындағы бәсекеге қабілеттілікті арттыруға қатынасымен, сондай-ақ экспорттық әлеуетті дамыту мен өткізумен байланысты ұлттық мүдделер арасындағы қайшылықтарды шешуді көздейтін азық-түлік қауіпсіздігі саясатының контекстінде негіздеуді қажет етеді. Белгіленген жағдайға байланысты осы зерттеу шеңберінде, біз Қазақстан Республикасы мен Батыс Қазақстан облысының тамақ өнеркәсібінің экспорттық мүмкіндіктерін зерделеу, тамақ өнімдері экспортын дамытудың негізгі проблемаларын анықтау және оларды шешудің ықтимал жолдарын белгілеу міндетін қойып отырмыз. [3]

Әдебиеттерге шолу

Ғылыми әдебиеттегі тенденцияларды түсіну үшін біз әр түрлі авторлардың модернизация туралы анықтамаларын зерттеліп жатқан категорияның негізгі сипаттамасын бөліп талдаймыз.

Ауыл шаруашылығының және тұтастай АӨК-нің негізгі салаларының жай-күйін және дамуын, республика халқының негізгі тамақ өнімдерімен қамтамасыз етілуін талдау, саланы мемлекеттік қолдау тетігін бағалау негізінде Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік өндірісінің дамуын тежейтін негізгі факторлар айқындалды (өндірістің халық шаруашылықтарында шоғырлануы; шикізаттың қанағаттанғысыз сапасы; оның өңдеуші кәсіпорындарға маусымдық және біркелкі түспеуі; ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер, қайта өңдеуші өнеркәсіп және сауда арасында өзара байланыстың болмауы) рентабельділікке, өндіріс тиімділігіне және т.б. мемлекеттік қолдаудың жеткіліксіз әсері). Аграрлық сектордың ұсақ тауарлы сипатындағы қалыптасқан мәселелерді ескере отырып, шаруашылық жүргізудің шағын нысандарын кооперациялау, барлық ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің күш-жігерін бір тауар ағынында жақындастыру, ауыл шаруашылығы өнімдерін өткізудің қолжетімділігі және тұтынушыларды бәсекеге қабілетті өніммен қамтамасыз ету мақсатында көтерме-тарату және сауда-логистикалық орталықтар құру қажеттігі негізделген. [9] Республиканың агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың басым бағыттарын (халықтың өз өндірісінің тамақ өнімдерімен қамтамасыз етілуі, ауыл шаруашылығы салаларын мемлекеттік қолдау және реттеу шараларын жетілдіру, аграрлық өнімді қайта өңдеуді дамыту, өнімді өндірушіден тұтынушыға дейін жылжыту жүйесінің тиімділігі, АӨК кәсіпорындарының экспорттық әлеуетін арттыру және т.б.) дамыту жөніндегі шаралар ұсынылған. [8] Ауыл шаруашылығы өндірісін дамытудың стратегиялық міндеттері негізделген, оларға қол жеткізу үшін қолда бар ресурстарды оңтайлы пайдалану, қағидатты түрде жаңа сапалық сипаттамаларға көшу, өндірісті неғұрлым қолайлы жағдайларда орналастыруды (мамандандыруды) ескере отырып, дақылдардың шығымдылығы мен жануарлардың өнімділігі өсуінің жоғары қарқынын қамтамасыз ету, инновациялық технологияларды, аудандастырылған озық сорттар мен тұқымдарды қолдану, техникалық жарақтандырудың және басқалардың өсуі қажет. [5] Қазақстанның жүргізуінен және бірлесіп жүргізу мәнінен тыс республика

өңірлері СЭҚ-қа толығымен ие. Қазақстанның аграрлық азық-түлік кешенінің дамытудың экспортқа бағдарланған стратегиясы Республиканың ішкі нарығын молықтырумен және әлемдік азық-түлік нарықтарындағы бәсекеге қабілеттілікті арттыруға қатынасымен, сондай-ақ экспорттық әлеуетті дамыту мен өткізумен байланысты ұлттық мүдделер арасындағы қайшылықтарды шешуді көздейтін азық-түлік қауіпсіздігі саясатының контекстінде негіздеуді қажет етеді. [6] Белгіленген жағдайға байланысты осы зерттеу шеңберінде біз Қазақстан Республикасы мен Батыс Қазақстан облысының тамақ өнеркәсібінің экспорттық мүмкіндіктерін зерделеу, тамақ өнімдері экспортын дамытудың негізгі мәселелерін анықтау және оларды шешудің ықтимал жолдарын белгілеу міндетін қойып отырмыз.

Әдіснама

Зерттеу барысында монографиялық, абстрактілі-логикалық және экономикалық-статистикалық әдістер қолданылды. Классикалық экономикалық теория, институционалдық теория қағидаттары негізінде ҚР агро азық-түлік кешені мен тамақ өнеркәсібінің экспорттық әлеуетінің тұжырымдамалары зерттелді, зерттеу объектісін ескере отырып, оны қалыптастыру ерекшеліктері анықталды. Экономикалық-статистикалық әдістер негізінде тамақ өнімдері өндірісінің өсу үрдістері мен перспективаларына және қазақстандық агроазық-түлік кешенінің экспорттық әлеуетіне баға берілді. Кейбір нақты әдістерден басқа, мәселені талдауға келесі ғылыми тәсілдер қолданылды: диалектика, абстракция, шегеру, индукция, талдау және синтез.

Осы талдау шеңберінде есептеулер үшін Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының, Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитетінің, COMTRADE халықаралық сауда дерекқорының ресми статистикалық деректері пайдаланылды. [4]

ҚР басқа салаларына қатысты сыртқы бәсекеге қабілеттіліктің сипаттамасы ретінде бапта анықталған салыстырмалы артықшылықтардың коэффициенті — RCA (Revealed Comparative Advantage) қолданылады. Ол осы тауардың республикалық нарығындағы осы облыстың үлесінің осы облыстың республикалық экспорттағы үлесіне қатынасы ретінде есептеледі.

Индекс мынадай формула бойынша есептеледі

$$RCA = (X_{ij} / X_j) / (X_{nj} / N_j) = (X_{nj} / X_{nj}) / (Y_t / X_t) \quad (1),$$

мұндағы X-экспорт, i - Зерттелетін ел, j-тауар (немесе сала), t – тауарлар (немесе салалар) тобы және n - ел.

Егер индекс бірліктен үлкен болса, онда тауар (сала) салыстырмалы артықшылыққа ие болады, егер аз болса - онда тауар (сала) - анықталған disadvantage - мызғымастық, шектеулер.

Зерттеу нәтижелерін талқылау

Батыс Қазақстан облысы Қазақстан Республикасының дамыған индустриялық-аграрлық өңірлерінің бірі болып табылады. Облыстың ауыл шаруашылығы ет - сиыр еті, қой еті, жылқы еті мен бидай, арпа, қара бидай, тары өндірумен айналысады.

Республика ауқымында өңір елдің ЖІӨ-нің шамамен 4,2% - ын (Қазақстан өңірлері арасында 9-орын), өнеркәсіптік өндірістің 9,0% - ын (Атырау, Маңғыстау және Қарағанды облыстарынан кейін 4-орын) қамтамасыз етеді. Республика ауқымында өңір елдің ЖІӨ-нің шамамен 4,2%-ын (Қазақстан өңірлері арасында 9-орын), өнеркәсіптік өндірістің 9,0%-ын (Атырау, Маңғыстау және Қарағанды облыстарынан кейін 4-орын) қамтамасыз етеді. Облыстың өндірілген жалпы өңірлік өнімінің көлемі 2017 жылғы 2790,7 млрд. теңгеден 2019 жылы 2946,4 млрд. теңгеге дейін ұлғайды. Облыстың ЖӨӨ нақты өзгеру индексі 2017 жылы өткен жылға қарағанда 103,1%-ды, 2018 жылы - 99,3%-ды, 2019 жылы - 98,5%-ды құрады. Өңірдің ЖӨӨ құрылымында ең үлкен үлес салмақты өнеркәсіп (47,5%) алады, сауда, көлік және құрылыс секторларына тиісінше 9,2%, 7,0% және 5,1% келеді. Өңірдің ЖӨӨ құрылымында ең үлкен үлес салмақты өнеркәсіп (47,5%) алады, сауда, көлік және құрылыс секторларына тиісінше 9,2%, 7,0% және 5,1% келеді. Облыстың ЖӨӨ құрылымындағы ауыл шаруашылығының үлесі мардымсыз және 3,3% - ды құрайды.

Батыс Қазақстан облысының ресурстық әлеуетін талдау өңірдің мал шаруашылығын, оның ішінде асыл тұқымды және өсімдік шаруашылығын (дәнді, майлы, жемшөп дақылдары, Картоп және көкөніс-бақша дақылдары) дамыту үшін айтарлықтай ауыл шаруашылығы алқаптары бар екенін көрсетеді. Айта кету керек, республика бойынша 2020 жылдың қорытындысы бойынша облысқа етті бағыттағы ірі қара малдың 21% - дан астамы тиесілі. Бұдан басқа, ет экспорты бойынша облыс 2 - орында республика бойынша - 6038,6 тонна 2020 ж. Айта кету керек, республика бойынша 2020 жылдың қорытындысы бойынша облысқа етті бағыт-

тағы ірі қара малдың 21% - дан астамы тиесілі. Бұдан басқа, ет экспорты бойынша облыс 2-орында республика бойынша - 6038,6 тонна 2020 ж. [5]

Егер салыстырмалы көрсеткіштерді талдайтын болсақ – жан басына шаққандағы ауылшаруашылық өнімдерінің негізгі түрле-

рін өндіру (1-кесте), онда картоп пен көкөністерді қоспағанда, барлық дерлік өнімдер үшін өндірістің тұрақты өсуі туралы айтуға болады. Алайда, бұл өнім облыс үшін дәстүрлі түрде Қазақстанның басқа облыстарынан да, Ресей Федерациясының көршілес өңірлерінен де әкелінеді.

Кесте 1 - Батыс Қазақстан облысында және Қазақстан Республикасы бойынша орта есеппен халықтың жан басына шаққанда ауыл шаруашылығы өнімінің негізгі түрлерін өндіру, кг

Table 1- Production of main agricultural products per capita in West Kazakhstan region and on average in the Republic of Kazakhstan, kg

Өнім түрлері	2016	2017	2018	2019	2020	2020 ж мен 2016 ж (% ауытқу)	ҚР 2020 ж. бойынша орта есеппен
Дәнді және бұршақты дақылдар	484,7	572,1	263,8	370,1	423,7	87,4	1 040
Картоп	114,1	90,9	99,1	98,5	97,5	85,5	214
Көкөністер	99,7	81	89,1	89,4	79,8	80,0	245
Бақша дақылдары	44,3	36,3	38	40,5	37,1	83,7	129
Мал мен құстың шаруашылықта сойылғаны немесе өткізілгені (сою салмағымен)	63,5	67,2	73,8	77,3	78,8	124,1	62
Сүт	356,2	359,4	361,6	361,8	360	101,1	323
Жұмыртқа (дана)	240,5	251,7	265,5	277,6	286,8	119,3	270

Ескерту: автормен [5] дерекөзі негізінде құрастырылған.

Салыстыру үшін кестеде 2020 жылғы өндірістің жан басына шаққандағы жалпы республикалық көрсеткіштері келтірілген. Облыс ет, сүт өндіру бойынша айқын көш-басшы болып табылатыны және жұмыртқа өндіру бойынша іс жүзінде артта қалмайтыны байқалады. Күрделі климаттық жағдайларға байланысты өсімдік шаруашылығы өнімдері әлі де жоғары деңгейде емес. Айта кету керек, 2020 жылы ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің көлемі 200,3 млрд. теңгені құрады, бұл 2019 жылғы қаңтар-желтоқсандағы деңгейден 3,2%-ға аз. Төмендеу климаттық жағдайларға байланысты өсімдік шаруашылығының жалпы өнімінің 11,6%-ға азаюына байланысты. [10]

Жалпы, ауыл шаруашылығы жалпы өнімінің көлемі 171,3 млрд.теңгені құрады, бұл 2018 жылдың деңгейінен 6,5% – ға артық, оның ішінде өсімдік шаруашылығы өнімдері 62,8 млн. теңгеге (13,5%-ға артық), мал шаруашылығы-107,8 млрд. теңгеге (2,6%-ға артық) өндірілді. Ет (тірі салмақта) 96,9 мың тонна немесе 2018 жылдың деңгейіне 104,6%, сүт – 236,5 мың тонна (100,8%), жұмыртқа – 181,7 млн.дана (105,3%) өндірілді.

2019 жылы 4725,5 тонна ет және ет өнімдері экспортталды, жоспардың орындалуы 157,5% құрайды. Сонымен қатар, 1313,1 тонна қой еті экспортталды, бұл жылдық жоспардан 1,6 есе артық. Облыс бойынша қажетті инфрақұрылыммен жабдықталған 14 бордақылау алаңы жұмыс істейді, әр алаңның қуаты 400 және одан да көп, жалпы сыйымдылығы 27,1 мың бас.

Болашақта осындай трендті сақтау жоспарлануда. Ауыл шаруашылығы саласында байқалатын үрдістер осы нарықтың Батыс Қазақстан облысының экономикасы үшін басым болып табылатындығына байланысты. Фермерлер мен ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерге Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде мемлекет тарапынан қолдау көрсетілуде.

Осындай бағдарламаның көмегімен сәтті болады деп жоспарлануда:

– ауыл шаруашылығында жұмыс істейтін бір адамға еңбек өнімділігін 2,5 есе 4,0 млн. теңгеге дейін арттыру;

- қайта өңделген өнім экспортын 2,5 есе 2,7 млрд. АҚШ долл;
- ауыл шаруашылығының жалпы өнім көлемін 2 есеге арттыру;
- негізгі капиталға инвестиция ағынын 3 есеге арттыру;
- тартылатын несие қаражатының көлемін 2021 жылға қарай 2017 жылғы деңгейге қарағанда 9 есеге ұлғайту қажет.

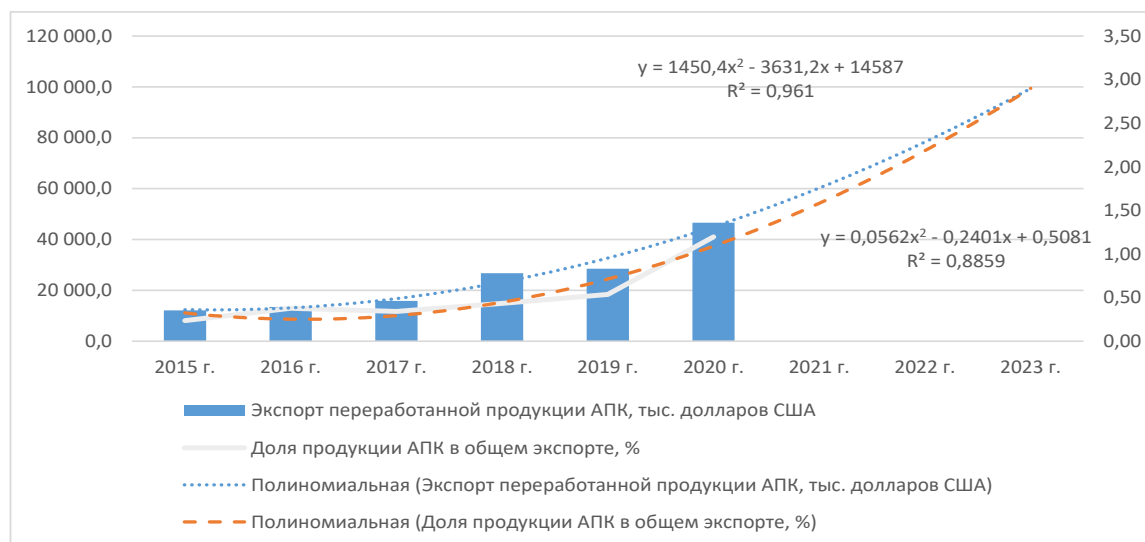
Мал шаруашылығы нарығындағы субсидиялау бағдарламасы басым бағыттар бойынша саланы мемлекеттік қолдау шараларының барынша тиімділігін қамтамасыз етуге бағытталған. ҚР экономикасының шикізаттық бағыты бар мемлекет бола отырып, шикізатты әкетуді шектеуге және шикізатты тереңдетіп қайта өңдеуді ынталандыруға тырысады. Квоталау және лицензиялау әдістері, әкетуге тыйым салуды енгізу, кедендік баждарды ұлғайту шикізатты әкетуге шектеулер болып табылады. Сонымен, қазіргі уақытта қарақұмық, ақ қант, картоп, пияз, сарымсақ, тұқымдар мен күнбағыс майын экспорттауға тыйым салынады. Сәбіз, қызылша, қырыққабат, сондай-ақ ұн мен бидай квоталары енгізілді.

Батыс Қазақстан облысының әлемнің барлық елдерімен және ЕАЭО-мен сыртқы сауда айналымы 2020 жылы 4601,1 млн, АҚШ долларын құрады және 2019 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 25,3%-ға азайды. Экспорттық жеткізілімдер 3891,3 млн, АҚШ долларды құрады және 2019 жылмен

салыстырғанда 26,7%-ға азайды. 2019 жылы экспорт көлемінің төмендеуі іскерлік белсенділіктің төмендеуімен және пандемияға байланысты шектеу шараларының енгізілуімен түсіндіріледі. БҚО Агроөнеркәсіптік кешені өнімдерінің экспортына келетін болсақ (сурет 1), мұнда сала 2015-2019 жылдарға дейінгі пандемияға дейінгі тұрақты өсімді көрсетеді және алдын ала бағалаулар бойынша 2020 жылы одан да үлкен өсуді көрсетеді. Жоғарыда айтылғандай, аймақтың экономикасы мұнай-газ өнеркәсібі өнімдерін өндіруге негізделген, оның экспорты үлкен үлесті алады, алайда агроөнеркәсіптік кешен экспортының үлес салмағы облыстың жалпы экспортында 0,3-тен 1,1%-ға дейін сенімді өсуді көрсетеді.

Батыс Қазақстан облысы мал шаруашылығы өнімдерін экспорттауда, әсіресе ет жеткізуде үлкен әлеуетке ие. Облыста ауқымды табиғи жайылымдардың болуы бәсекеге қабілетті және ең бастысы экологиялық таза мал шаруашылығы өнімдерін өндіруге тамаша мүмкіндік береді. Сондықтан агроөнеркәсіптік өнім экспортын дамыту болжамы Қазақстанда және нақты зерттелетін өңірде етті мал шаруашылығын дамытудың стратегиялық векторын таңдау үшін қажет. [11]

Бұл үшін өңір экономикасын дамытудың неғұрлым басым бағыты ретінде АӨК өнімдері экспортының болжамды моделін құруға тырысамыз. Сонымен қатар, экспортты құндық мәнде және салыстырмалы көрсеткіштерде дамы



Сурет 1 - Батыс Қазақстан облысы бойынша АӨК өнімі экспортының және оның экспорттың жиынтық көлеміндегі үлес салмағының болжамы

Figure 1 – Forecast of export of agricultural products and its share in the total volume of exports in the West Kazakhstan region

Ескерту: авторлар дереккөз деректері негізінде жасаған [5].

Ү-дің уақытқа тәуелділігі зерттелді т. спецификация кезеңінде көпмүшелік тренд таңдалды. Оның параметрлері ең кіші квадраттар әдісімен бағаланады. Теңдеудің статистикалық маңыздылығы анықтау коэффициенті мен Фишер критерийі арқылы тексеріледі. Зерттелетін жағдайда экспорт құнының тренді үшін Ү жалпы өзгергіштігінің 96,10% уақыт параметрінің өзгеруімен түсіндіріледі; үлес салмағы бойынша тренд үшін – 88,59%. Сондай-ақ, модель параметрлері статистикалық маңызды екендігі анықталды. Құрылған трендтік модель мен жүргізілген болжамдық есептеулер негізінде перспективада Батыс Қазақстан облысында ірі қара мал еті өндірісінің серпінін жоспарлауға болады. [12]

АӨК және оның өңдеу өнеркәсібі өнімдерінің экспортын қолдау олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді. Бұған несиелер бойынша пайыздарды төлеу, қызметті сақтандыру, инфрақұрылымды дамыту, басқа да бәсекелестік артықшылықтарды құру кезінде қосымша мемлекеттік субсидиялау арқылы қол жеткізуге болады.

Мемлекет басшысы еңбек өнімділігі мен өңделген ауыл шаруашылығы өнімінің экспортын 2022 жылға қарай 2,5 есе арттыруды қамтамасыз ету міндетін қойды.

2019 жылы АӨК өнімдерінің экспорты 3,29 млрд, АҚШ доллары сомасына 12,41 млн. тоннаны құрады, бұл 2018 жылға қарағанда 198 млн, АҚШ долларына немесе 6,4%-ға артық (ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің деректері бойынша).

Бұл ретте, 2018 жылы АӨК өнімі экспортының жалпы көлемінен өңделген өнім экспортының үлесі 33,65% - ды (1,107 млрд. АҚШ сомасына 2,8 млн. тонна) құрады.

АӨК өнімдерін экспорттау бойынша АӨК дамытудың мемлекеттік бағдарламасының жоспарлы көрсеткіштері 24,1%-ға асыра орындалды (2,65 млрд АҚШ долл.жоспармен салыстырғанда 3,29 млрд АҚШ долл.).

Қазақстандық АӨК өнімдерінің басым нарықтарға экспорты өсуде. Осылайша Қытайға АӨК өнімдерінің экспорты 50,5% - ға ұлғайды (Жалпы экспорт-388 млн. АҚШ долл.), Парсы шығанағы елдеріне (Катар, Кувейт, БАӘ, КСА, Оман, Бахрейн) 3,2 есе (11,5 млн. АҚШ долл.), Орталық Азия елдеріне (Өзбекстан, Ауғанстан, Тәжікстан, Қырғызстан, Түрікменстан) 7,4%-ға (1 559 млн. АҚШ долл.), ЕАЭО елдеріне 8,2%-ға (598,0 млн. АҚШ). [7]

Батыс Қазақстан облысының АӨК өнімі жалпы республикалық ауқымда тұрақты позицияға ие. Осылайша, 2020 жылы анықталған экспорттық салыстырмалы артықшы-

лығы бар 15 тауардың (RCA>1 индексімен) 10 тауар позициясы АӨК өнімін құрады. Өңір ет және балық өнімдерін экспорттауда өңір ең көп үлес қосты (кесте).

Өңір ел бойынша 9 тауар өндіру бойынша топ-3 құрамына кіреді (3-кесте), оның ішінде газ конденсатын (ел өндірісінен 97%), табиғи газды (81%), еттен жасалған консервілерді (67%) және балық өнімдерін (33%) өндіруде 1-орын алады.

Анықталған жоғары салыстырмалы артықшылықтары бар тамақ өнеркәсібі тауарлары бойынша экспорттың әлеуеті экспорттың басым бағыттарына 2,3 млн. АҚШ. РФ Қазақстанның басты сауда серіктесі болып қала береді.

Қазақстанның шекара маңындағы елдермен сыртқы сауда айналымының жалпы көлемінде РФ-ға тиесілі-19,9 млрд. АҚШ. Қазақстанның Ресеймен ынтымақтастығындағы негізгі өңірлердің бірі бірден Ресей Федерациясының бес облысымен шектесетін БҚО болып табылады.

АӨК өнімдері мен оның өңдеу өнеркәсібінің экспортын қолдау олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді. Бұған несиелер бойынша пайыздарды төлеу, қызметті сақтандыру, инфрақұрылымды дамыту, басқа да бәсекелестік артықшылықтарды құру кезінде қосымша мемлекеттік субсидиялау арқылы қол жеткізуге болады.

4-кестеде Батыс Қазақстан облысының агроөнеркәсіптік кешені өнімдерін соңғы 5 жылдағы экспорттық жеткізу серпіні жөніндегі деректер берілген. Жануарлар мен өсімдіктерден алынатын өнімдер облыстың жалпы экспортының орташа есеппен 0,7% - ын алады.

Батыс Қазақстан облысының агроөнеркәсіптік кешені өнімдерінің жиынтық экспортының ең үлкен үлес салмағы бидай ұнына (бидай-қара бидай) тиесілі-45,25%. Жыл сайынғы серпін 2016-2019 жылдар кезеңінен бастап тауардың осы түрі бойынша экспорттың өсуін көрсетеді. 2020 жылы бұл көрсеткіш 2019 жылмен салыстырғанда 787,3 мың АҚШ долларына немесе 4,7%-ға төмендеді. Бұл төмендеу COVID-19 пандемиясының кезеңіне, сондай-ақ климаттық жағдайлардың өзгеруіне байланысты болды.

Бұдан басқа, Батыс Қазақстан облысы мал шаруашылығы өнімдерін, оның ішінде үй ірі қара малының-4,8%, қойдың -0,01%, қойдың (сүйектен ажыратылған, жас немесе тоңазытылған) - 0,83%, сондай - ақ жылқы етінің (жас, тоңазытылған немесе мұздатылған) - 0,02% экспорттайды.

Кесте 2 - БҚО-ның «елдік анықталған салыстырмалы артықшылық» индексі бойынша жоғары көрсеткіштері бар тауарлар, 2019 ж

Table 2 – Goods for which the West Kazakhstan Region has high indicators according to the index “Country revealed comparative advantage”, 2019

СЭҚ ТН	Атауы	Экспорт БҚО, мың АҚШ долл. АҚШ	RCA	Экспорттағы үлесі ҚР, %
020430	Мұздатылған қозылардың ұшалары мен жартылай ұшалары	104	80,7	100%
160432	Бекіре уылдырығын алмастырғыштар: албырт уылдырығы (қызыл уылдырық)	8 768	80,7	100%
020441	Мұздатылған қой етінің ұшалары мен жартылай ұшалары	276	69,0	85%
160290	Кез келген жануарлардың қанынан жасалған дайын өнімдерді қоса алғанда, өзге де бұйымдар мен консервілер	363	50,1	62%
020442	Бүлінбеген мұздатылған қойдың өзге де шабылған кесектері	800	34,3	42%
020421	Жас немесе тоңазытылған қой етінің ұшалары мен жартылай ұшалары	1 063	14,6	18%
230630	Күнбағыс тұқымдарынан алынған Күнжара және басқа да қатты қалдықтар	11 38	11,5	14%
190219	Жылумен өңдеуге ұшырамаған өзге де макарон өнімдері	316	3,1	4%
410411	ІҚМ терісінен жасалған иленген былғары немесе былғары краст	126	2,2	3%
110100	Бидай немесе қара бидай ұны	9 533	2,1	3%

Ескерту: авторлар дереккөз деректері негізінде құрастырылған [10].

Кесте 3 - БҚО өндірісі бойынша ел бойынша топ-3 құрамына кіретін тауарлар, заттай мәнде, 2020 ж

Table 3 – Goods for the production of which the West Kazakhstan Region is in the top 3 in the country, in kind, 2020

Тауар	Облыстағы өндіріс	ҚР-дағы өндіріс	Облыстың үлесі	Облыстың орны
газ конденсаты, мың тонна	11565	11911	97%	1
газ тәріздес күйдегі табиғи (табиғи) газ (тауарлық шығарылым), млн. текше м	9866,3	12 067	81%	1
еттен жасалған консервілер, тонна	5 749	7 455	77%	1
басқа тәсілмен дайындалған немесе консервіленген балық, тонна	3 284	9 842	33%	1
силикатты және қожды кірпіштер, тонна	179 023	947 404	19%	2
шұжықтар және еттен жасалған ұқсас бұйымдар, тонна	8 263	53 683	15%	1
күнбағыс майы және оның фракциялары, тонна	1 681	132 743	1%	2
тазартылмаған күнбағыс майы, тонна	4 521	190 126	2%	3

Ескерту: авторлар дереккөз деректері негізінде құрастырылған [10].

Кесте 4 - Батыс Қазақстан облысының АӨК өнімдерін экспорттау
Table 4 - Export of agricultural products of the West Kazakhstan region

Тауардың атауы	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020	
					мың.АҚШ. долл.	% жиынына
Бидай немесе қара бидай ұны	555,4	1413,2	1748,6	4205,3	3418	45,26
Ірі қара малдың етінен жасалған бұйымдар мен консервілер	1108,9	981,7	724,2	923,0	1266,1	16,77
Ірі қара малдың шабылған еті	-	-	872,7	536,9	872,3	11,55
Ірімшіктер	-	-	11,7	62	590,4	7,82
Үй ірі қара мал	387,2	332,9	87,1	564,4	362,6	4,8
Жұмыртқа	-	33,2	410,5	380,6	321,4	4,26
Мұздатылған, сүйегі сылынған қойлардың кесілген еті	-	476,8	557	63,8	165,3	2,19
Күнбағыс және мақсары майларының өзге де фракциялары	-	1,1	76,8	32,0	153,0	2,03
Бұйымдар, кез келген жануарлардың қанынан жасалған дайын өнімдерді қоса алғанда	240,4	203,2	488,4	363,5	113,7	1,51
Ірі қара малдың мұздатылған өзге де субөнімдері	-	-	127,9	42,7	79,9	1,06
Сүйегі сылынған, жас немесе тоңазытылған қой еті	256,3	49,1	175,6	331,5	62,8	0,83
Ұшалардың бөліктері және мұздатылған үй тауықтарының қосымша өнімдері	-	-	-	2,0	24,2	0,32
Өзгелері	775,4	372,8	2033,0	916,0	122,1	1,59
Барлығы:	3323,6	3864	7313,4	8423,7	7551,8	100

Ескерту: деректер дереккөз негізінде берілген [8].

Агроөнеркәсіптік кешен өнімдерінің экспорты құрылымында ірі қара малдың етінен жасалған бұйымдар мен консервілер шамамен 16,8% - ды құрайды. Мәселен, 2020 жылы өсім өткен жылмен салыстырғанда 5,8% - ды құрады. Жетекші ет өндірушілер ретінде Бәйтерек ауданының (ет өндірісінің жалпы көлемінің 27%), Жаңақала ауданының (14,7%), Ақжайық ауданының (12,6%), Казталов ауданының (10,5%) шаруашылықтары қатысады. Жалпы, Қазақстан бойынша Батыс Қазақстан облысына ірі қара малдың 21% - ы тиесілі. Мәселен, 2020 жылы орта есеппен ірі қара мал басының 10%-ға, ұсақ мал басының 5%-ға, жылқының 16% - ға өсуі байқалады.

2020 жылы ірімшік өнімдері экспортының 2019 жылмен салыстырғанда 528,4 мың АҚШ долларына айтарлықтай өсуі байқалды. Бұл өнім жыл сайын экспортын 0,16%-дан 7,8%-ға дейін ұлғайта отырып, 2018 жылдан бастап экспорттала бастады. 2019 жылы 9,4 мың АҚШ доллары сомасына 9,4 күнбағыс майын экспорттау басталады, ал 2020 жылы экспорт 2 еседен астам артады., және экспорт құрылымында шамамен 0,3% құрайды.

2020 жылы алғаш рет экспортқа 2,6 мың АҚШ доллары немесе 0,03% мөлшерінде тағамдық қосымша ет өнімдері ұсынылды. [5]

Батыс Қазақстан облысының АӨК өнімдерін экспорттайтын негізгі елдер Ресей, Өзбекстан, Тәжікстан, Молдова, Түркіменстан, Өзірбайжан, Иран, Ислам Республикасы, Қытай, Ауғанстан болып табылады.

Ресей мен Қытайды экспорттық қызығушылықтың басым елдері болып анықталды, өйткені:

- Қазақстан бұл елдерге көліктік қолжетімділікке ие;
- 2017 және 2018 жылдары елдер импортының өсу қарқынының болжамы тиісінше 3,45% және 1,75%-ды құрады;
- комплементарлық индексі 2015 жылы тиісінше 12,7% және 26,0%-ды, ал 2016 жылы тиісінше 14,3% - ды және 27,5%-ды құрады;
- 2007-2016 жылдар кезеңінде ҚР шикізаттық емес экспортының орташа мәні осы елдерге 2,5 млрд. АҚШ. долл. және 3,3 млрд. АҚШ, долл. тиісінше.

Нарық сыйымдылығын талдау нәтижелері бойынша перспективалы экспорттық

себетке енгізілген 116 тауар позициясының 94 тауар позициясын Қытай мен Ресейге экспорттауға болатындығы анықталды.

Қазақстандық тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің экспортын ілгерілету тиімділігі экспорттаушылар тап болатын негізсіз шектеулер мен кедергілердің болуымен айқындалады. Бизнес, мемлекеттік органдар, даму институттары, үкіметтік емес ұйымдар, көлік компаниялары өкілдерімен өткізілген жалпы кездесулердің нәтижелері бойынша өнім экспортын дамыту мен ілгерілетуге теріс әсер ететін кедергілер мен мәселелер блогы айқындалды, олардың арасында үшінші елдер тарапынан қазақстандық өнімге қойылатын техникалық стандарттар мен талаптарды зерделеу және оларға сәйкестік проблемалары түйінді болып аталды.

Компаниялардың экспорттық әлеуетін дамытуға кедергі келтіретін анықталған кедергілер мен шектеулерді жою экспорттық операцияларды ынталандыру үшін қолайлы жағдайлар жасауға мүмкіндік береді. [12]

Бүгінгі күні тамақ өнімдерінің халықаралық саудасына қатысудың негізгі шарттарының бірі экспорттаушы ел мен нақты өндіруші кәсіпорынның шығарылатын өнімнің қауіпсіздігін қамтамасыз ету қабілеті болып табылады. Өнімнің бәсекеге қабілеттілігін анықтайтын негізгі фактор қауіпсіздік көрсеткіштерімен сипатталатын тамақ өнімдерінің сапасы болып табылады. Қазақстан Дүниежүзілік сауда ұйымына кірді және барлық тамақ кәсіпорындарында сапа менеджменті жүйесін — HACCP-жүйені енгізу міндетті шарт болды. Тамақ өнімдерін өндірушілер үшін өндірілетін өнімнің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қатысты жаңа талаптар пайда болды. [13]

Батыс Қазақстан облысында ауыл шаруашылығы және тамақ өнімдерін ауқымды экспорттау, осы бағытты табыстың қуатты бабына айналдыру үшін барлық мүмкіндіктер бар. Бұл тұрғыда Қазақстанның Ресей Федерациясымен, Қытаймен, басқа елдермен ең қолайлы саяси шешімдері бар. Алайда, өңірдің ауыл шаруашылығы өнімдерінің кең экспорты оның халықаралық талаптарға сәйкестігін сертификаттау проблемаларын айтарлықтай тежейді. [14]

- Батыс Қазақстан облысында көптеген кәсіпорындар ISO және HACCP стандарттарын енгізді. ISO сертификаттарының бірнеше түрлері бар:

- сертификат-тамақ өнімдері қауіпсіздігінің менеджмент жүйесі;

- сертификат- денсаулықтың кәсіби қауіпсіздігінің менеджмент жүйесі;

- сертификат- экологиялық менеджмент жүйесі;

- сертификат-ақпараттық қауіпсіздік менеджмент жүйесі;

- сертификат-энергия менеджменті жүйелері.

Сертификатты иеленудің артықшылығы грант алу, тендерге қатысу кезінде және тамақ өнімдерін өндірумен, сатумен, өлшеп-ораумен, сақтаумен айналысатын тамақ саласының кез келген кәсіпорны үшін қажеттілік ретінде халықаралық нарыққа шығу болып табылады.

2019 жылғы 2 қыркүйектегі шикізаттық емес тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің экспортын ілгерілету жөніндегі Жол картасына АӨК өнімдерінің іс-шаралары (міндетті ТБТ талаптарын келісу, елдер экспорты үшін басым стандарттарға қол жеткізу; аккредиттеуді және сынақ базасын дамыту, сондай-ақ сәйкестікті растау бойынша халықаралық танылған органдарды тарту; қазақстандық зертханалар мен сәйкестікті растау органдары жүргізетін сәйкестікті бағалау нәтижелерін тану бойынша) енгізілді.

Қорытынды

Осылайша, ағымдағы ахуалды талдау бір жағынан ҚР АӨК экспорттық әлеуетінің жеткілікті деңгейінің және қазақстандық ауыл шаруашылығы өнімін сыртқы нарықтарға ілгерілету бойынша мемлекеттік қолдау шараларының кешенінің бар екенін көрсетеді. Алайда, «тұрақты даму» өлшемдеріне («ГМО-сыз», «экологиялық тазалық», «қазіргі заманғы тамақ өнімдері») және экспорттаушы елдердің стандарттарына жауап беретін меншікті зертханалар желісін құру арқылы өнімді сертификаттауды реттеу мәселелері ұзақ жұмысты талап етеді.

Зертханалар тамақ өнімдерін бақылау жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Кез-келген елде тамақ өнімдерін бақылаудың тиімді және тиімді жүйесін құру үшін жақсы жабдықталған зертханалар желісі және қадағалау жүйесі болуы керек. Зертханаларды құру қомақты қаржы жұмсауды талап етеді және оларға қызмет көрсету мен пайдалану үшін елеулі қаржы қаражатын бөлу қажет. Сондықтан оңтайлы нәтижелерге қол жеткізу үшін зертханалардың қызметін мұқият жоспарлау қажет. Зертханалардың қажетті саны мен орналасуы жүйенің мақсатына және жұмыс көлеміне байланысты анықталуы керек.

Зертханаларды құру қомақты қаржы жұмсауды талап етеді және оларға қызмет көрсету мен пайдалану үшін елеулі қаржы қаражатын бөлу қажет. Қазақстанда тамақ

өнімдерінің қауіпсіздігі саласында зертханалық зерттеулерді жүзеге асыратын 14 зертхана жұмыс істейді. Алайда, жұмыс істеп тұрған зертханаларда зерттеулер Қазақстан Республикасының әдістемелері мен стандарттары бойынша ғана жүргізіледі.

Сонымен қатар, қазақстандық зертханаларды ұлттық жүйеде аккредиттеу ТМД елдерімен шектелген және ҚХР, ЕО, Иранда танылмайды. Мұндай жағдайларда өндірушілер өнім үлгілерін белгілі бір сапалық параметрлерге шетелдік зертханаларға беруге мәжбүр, бұл орындау мерзімін арттырады және зерттеу шығындарын едәуір арттырады.

Мал шаруашылығы өнімдерін тұтынушылардың өсіп келе жатқан ықпалы мен жаңа құндылық бағдарлары, «ақылды» шешімдерді енгізу, сондай-ақ бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз етудің негізгі факторлары құрылымындағы өзгерістер жағдайында Қазақстанда өнімді халықаралық нарықта өткізуге мүмкіндік беретін тамақ өнімдерін талдауға арналған мамандандырылған зертхана жоқ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар — Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. (2022). Retrieved 16 January 2021, from https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2017-zhylgy-31-kantar

2. «Ұлттық экспорттық стратегия» бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 26 тамыздағы № 511 қаулысы. —»Әділет» АҚЖ. Adilet.zan.kz. (2022). Retrieved 31 January 2021, from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000511/history>.

3. Ниязбекова Ш., Бродунов А. (2017). Развитие пищевой промышленности и продовольственной безопасности в Южно-Казахстанской области. *Prodovol'stvennââ Politika I Bezopasnost'*, 4(2), 91. doi: 10.18334/ppib.4.2.38423

4. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Агроөнеркәсіптік кешендегі мемлекеттік инспекция комитетінің төрағасы А.М. Марстың «Ветеринариялық және фитосанитариялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы жұмыс қорытындылары мен жоспарлар туралы» баяндамасы. 21 ақпан 2020 ж. — Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Агроөнеркәсіптік кешендегі мемлекеттік инспекция комитетінің ресми сайты. (2021). Retrieved 2 August 2021, from <https://www.gov.kz/memleket/entities/agroindust/press/article/details/6696?lang=ru>

5. Ибыжанова, А., Богдашкина, И., Джакупова, А., Ibyzhanova, A., Bogdashkina, I., & Jakupova, A. (2021). ASSESSMENT OF THE IMPACT OF THE PANDEMIC ON THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN KAZAKHSTAN. *Вестник Казахского Университета Экономики, Финансов И Международной Торговли*, (1(42)). doi: 10.52260/2304-7216.2020.1(42).6

6. Айбосынова Д.А. (2020). Тенденции развития АПК Казахстана. *Проблемы агрорынка*.(1), 46-52.

7. «QazTrade» Сауда саясатын дамыту орталығы» Акционерлік қоғамы (2020). Анализ тенденций мировой и внешней торговли Казахстана 2020. Нұр-Сұлтан. QazTrade

8. Ұлттық статистика бюросының Батыс Қазақстан облысы бойынша департаменті. (2020). Батыс Қазақстан облысындағы ауыл, орман және балық шаруашылығы. 2016-2020 Статистикалық жинақ. Орал: Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық Статистика бюросының Батыс Қазақстан облысы бойынша департаменті.

9. Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы (2020). Қазақстан Республикасының сыртқы саудасы. 2016-2020. Статистикалық жинақ. Нур-Султан. Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы

10.Hodge, I., & Midmore, P. (2008). Models of Rural Development and Approaches To Analysis Evaluation And Decision-Making. *Économie Rurale*, (307), 23-38. doi: 10.4000/economierurale.406

11.Rural development programmes by country. (2022). Retrieved 16 January 2022, from <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/rural-development/country>

12.Economic Diversification of the Rural Economy. (2022). Retrieved 16 January 2022, from https://www.ilo.org/global/topics/economic-and-social-development/rural-development/WCMS_437176/lang-en/index.htm.

References

1. The President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev's Address to the Nation of Kazakhstan. January 31, 2017 — Official website of the president of the Republic of Kazakhstan. (2022). Retrieved 16 January 2021, from https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2017-zhylgy-31-kantar

2. On Approval of the Program «National Export Strategy «Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated August 26, 2017 № 511. —»Adilet» LIS. Adilet.zan.kz. (2022). Retrieved 31 January 2021, from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000511/history>.

3. Nijazbekova, Sh.U., & Brodunov, A. (2017). *Razvitie pishhevoj promyshlennosti i prodovol'stvennoj bezopasnosti v Juzhno-Kazahstanskoj oblasti*.

Prodovol'stvennââ Politika I Bezopasnost', 4(2), 91. doi: 10.18334/ppib.4.2.38423

4. Report of the Chairman of the Committee of State Inspection in agriculture of the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan MARS A.M. «On the results of work and plans in the field of veterinary and phytosanitary security. 21 February 2020. — The official website State Inspection Committee in the Agroindustrial complex of the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan . (2021). Retrieved 2 August 2021, from <https://www.gov.kz/memleket/entities/agroindust/press/article/details/6696?lang=ru>

5. İbyjanova, A.D. (2021). Pandemianyñ Qazaqstannyñ auyl şaruşylyğy damuyna äserin bağalau. Qazaq ekonomika, qarjy jäne halyqaralyq sauda universitetiniñ habarşysy.(42),51-60.

6. Ajbosynova, D.A. (2020). Tendencii razvitija APK Kazahstana. Problemy agrorynka.- (1),46-52.

7. QazTrade Center for Trade Policy Development Joint-Stock Company. Analiz tendencij mirovoj i vneshnej trgovli Kazahstana 2020. Nur Sultan. QazTrade

8. Department of the National Bureau of statistics for the West Kazakhstan region. (2020). Agriculture, Forestry and fisheries in the West Kazakhstan region. Statistical collection 2016-2020. Uralsk: Department of the National Bureau of Statistics of the agency for Strategic Planning and reform of the Republic of Kazakhstan for the West Kazakhstan region.

9. Agency for Strategic Planning and Reform National Bureau of Statistics (2020). Foreign trade of the Republic of Kazakhstan. 2016-2020. statistical collection. Nur-Sultan. Agency for Strategic Planning and Reform National Bureau of Statistics

10.Hodge, I., & Midmore, P. (2008). Models of Rural Development and Approaches To Analysis Evaluation And Decision-Making. Économie Rurale, (307), 23-38. doi: 10.4000/economierurale.406

11.Rural development programmes by country. (2022). Retrieved 16 January 2022, from <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/rural-development/country>

12.Economic Diversification of the Rural Economy (2022). Retrieved 16 January 2022, from https://www.ilo.org/global/topics/economic-and-social-development/rural-development/WCMS_437176/lang-en/index.htm.

Information about authors

Aizhan D. İbyzhanova – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Head of the Higher School of Economics and Audit; Zhangir Khan West Kazakhstan Agrarian-Technical University; Kazakhstan; e-mail: iaizhan@mail.ru; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7552-8203>

Elvira A. Rustenova - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Associate Professor of the Higher School of Economics and Audit; Zhangir Khan West Kazakhstan Agrarian-Technical University; Kazakhstan; e-mail:elvira02@mail.ru; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5542-4204>

***Asel K. Dzhakupova** - Master of Economic Sciences; Senior Lecturer at the Higher School of Economics and Audit; Zhangir Khan West Kazakhstan Agrarian-Technical University; Kazakhstan; e-mail: asel-nur-2012@mail.ru; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7962-0285>

Авторлар туралы мәліметтер

Ибыжанова Айжан Джексембаевна - экономика ғылымдарының кандидаты, доцент; «Экономика және аудит» жоғары мектебінің жетекшісі; Жәңгір хан атынағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті; Қазақстан; e-mail: iaizhan@mail.ru; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7552-8203>

Рустенова Эльвира Амангельдыевна - экономика ғылымдарының кандидаты, доцент; «Экономика және аудит» жоғары мектебінің доценті; Жәңгір хан атынағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті; Қазақстан; e-mail: elvira02@mail.ru; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5542-4204> тел. 87776491900

***Джакупова Асель Канатовна** - экономика ғылымдарының магистрі; «Экономика және аудит» жоғары мектебінің аға оқытушысы; Жәңгір хан атынағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті; Қазақстан; e-mail: asel-nur-2012@mail.ru; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7962-0285>

Сведения об авторах

Ибыжанова Айжан Джексембаевна – кандидат экономических наук, доцент; руководитель Высшей школы Экономики и аудита; Западно-Казахстанский аграрно-технический университет им. Жангир хана, Казахстан; e-mail: iaizhan@mail.ru; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7552-8203>

Рустенова Эльвира Амангельдыевна - кандидат экономических наук, доцент; доцент высшей школы «Экономики и аудита»; Западно-Казахстанский аграрно-технический университет им. Жангир хана; Казахстан; e-mail: elvira02@mail.ru; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5542-4204>

***Джакупова Асель Канатовна** - магистр экономических наук; старший преподаватель высшей школы «Экономики и аудита»; Западно-Казахстанский аграрно-технический университет им. Жангир хана; Казахстан; e-mail: asel-nur-2012@mail.ru; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7962-0285>